

MAANPUOLUSTUSKURSSIT: FOORUMI STRATEGIAKESKUSTELULLE?

JANNE TIENARI, SAKU MANTERE & EERO VAARA

PROFESSORI JANNE TIENARI VAIKUTTAA HELSINGIN KAUPPAKORKEAKOULUSSA (ORGANISAATIOT JA JOHTAMINEN), PROFESSORI SAKU MANTERE HANKENISSA (FÖRETAGSLEDNING OCH ORGANISATION) JA PROFESSORI EERO VAARA HANKENISSA (FÖRETAGSLEDNING OCH ORGANISATION)

Abstract

In this chapter, we outline the historical development of the Finnish National Defence Courses. This institution, founded in 1961, has become a unique forum where top decision makers in different spheres of the Finnish society – the state apparatus, political bodies, private business, labour unions, media, universities and military – get together for a designed amount of time to discuss in a structured and strategic way timely issues relevant to the Finnish security policy and national defence. New courses are currently organized four times a year, attracting yearly a total of some 200 participants. Based on a historical archival study of documents related to National Defence Courses, we trace how conceptions related to strategy have formed among the Finnish elites, and how particular conceptions have been transferred between representatives of different spheres of the society.

Mitä me teimme ennen kuin meillä oli strategia? Strateginen johtaminen on vaikutusvaltainen opinkappale, jota on vaikea välttää¹. Strategisen johtamisen käsite muotoutui 1960-luvulla amerikkalaisten liikkeenjohdon tutkijoiden käsissä. Se levisi koulutusinstituutioiden ja liikkeenjohdon konsulttien mukana kulovalkean tavoin ympäri maailmaa. Nykyään strateginen johtaminen on monitahoinen ja monihaarainen rakennelma erilaisia oppeja, joka vaikuttaa johtamiseen kaikissa kuviteltavissa olevissa ympäristöissä ja yhteyksissä. Sen erilaiset versiot vaikuttavat yksityisellä ja julkisella sektorilla monikansallisista yrityksistä päiväkoteihin. Liiketalousvetoinen strateginen johtaminen on nykyisin myös puolustushallinnon arkea. Tämä on mielenkiintoinen käänne, sillä ajatus strategiasta syntyi aikoinaan sodanjohdossa, ja strategialla on siellä ollut omat perinteensä ja ammatilliset merkityksensä.

Tarkastelemme tässä kirjoituksessa Maanpuolustuskursseja, jotka keräävät Suomessa yhteen toimijoita keskeisistä instituutioista kuten politiikasta, yritys-elämästä, puolustushallinnosta, yliopistoista ja mediasta keskustelemaan kokonaisvaltaisesti ja strategisesti kansallisesta turvallisuudesta. Tarkastelemme valtakunnallisia Maanpuolustuskursseja suomalaisen yhteiskunnan eri alojen vaikuttajien yhteisenä foorumina, jossa tarjoutuu mahdollisuuksia strategiselle keskustelulle. Asetelma avaa

1 Hambrick ja Chen (2008).

myös ikkunan tarkastella laajemmin strategiaan liittyvien käsitysten muotoutumista ja siirtymistä eri toimijoiden välillä sekä strategiapuheen muuttumista.²

Suomalainen menestystarina

Maanpuolustuskurssit ovat suomalainen menestystarina, totesi Tasavallan Presidentti Tarja Halonen 172. kurssin avajaisissa Säätytalolla 24.1.2005. Kurssit ovat vuodesta 1961 lähtien keränneet suomalaisia vaikuttajia yhteiskunnan eri osa-alueilta foorumiin, jossa on asiantuntijapuheenvuorojen, keskustelujen ja soveltavien harjoitusten kautta tarkasteltu Suomen turvallisuutta ja maanpuolustusta kokonaisvaltaisesta näkökulmasta.

Maanpuolustusopetus järjestetään Valtioneuvoston ulko- ja turvallisuuspoliittisen ministerivaliokunnan valvonnassa. Sitä ohjaa Maanpuolustusopetuksen neuvottelunta. Valtakunnallisten kurssien käytännön toimeenpanosta vastaa Maanpuolustuskurssit, joka kuuluu hallinnollisesti Maanpuolustuskorkeakouluun. Valtakunnallisille kursseille kutsutaan nykyisin vuosittain neljässä erässä yhteensä noin kaksisataa vaikuttajaa muun muassa politiikasta, elinkeinoelämästä, työmarkkinajärjestöistä, yliopistoista, mediasta ja puolustushallinnosta. Intensiivinen kurssi on kokopäiväinen, ja se kestää yhtäjaksoisesti 3,5 viikkoa.

Jatkuvuudessaan, laajuudessaan ja yhteiskunnallisessa vaikuttavuudessaan suomalainen maanpuolustuskurssijärjestelmä on ainutlaatuinen ilmiö. Sitä suunniteltaessa 1950-luvun lopussa oppia otettiin Ruotsista ja Norjasta, mutta suomalainen järjestelmä on alusta lähtien ollut omaleimainen. Peter Ekholmin (2006) toteuttaman vaikuttavuusselvityksen *Ymmärrystä yli rajojen* mukaan kurssilaisten arviot kurssin annista ovat yleisesti erittäin myönteisiä. Ekholmin raportissa nousee mielenkiintoisesti esiin myös konsensuksen edelleen myönteiseksi tulkittu merkitys suomalaisessa yhteiskunnassa. Maanpuolustuskursseista on muodostunut foorumi, joka saa päättäjät muiden asioiden ohella pohtimaan kokonaisuuksia ja yhteistyötä sekä omaa kansallistunnettaan ja suomalaista identiteettiään.

2 Haluamme kiittää *Maanpuolustuksen tieteellistä neuvostoa* (MATINE) ja *Työsuojelurahastoa* tutkimushankettamme varten osoitetusta rahallisesta tuesta. Maanpuolustuskurssien apulaisjohtaja Mika Kalliomaata ja johtaja Kim Jäämerta kiitämme arvokkaasta tuesta, joka on mahdollistanut tutkimuksen toteuttamisen. VTL Kimmo Kuusela kiitämme huolellisesta arkistotyöstä tutkimuksen pohjaksi. MpKK:n professori Aki-Mauri Huhtista, yleisesikuntakomentajakapteeni Marko Laaksosta ja tutkija Sampo Terhoa kiitämme mielenkiintoisista keskusteluista. Kiitos myös Strategisen johtamisen seminaarin osallistujille Santahaminassa 5.11.2008 arvokkaista huomioista tutkimustyömme kehittämiseksi.

Alla esitetyt ajatukset perustuvat alustavaan analyysiin arkistomateriaaleista³ sekä Helsingin Sanomien ja Uuden Suomen Maanpuolustuskursseja käsittelevistä artikkeleista. Matka Maanpuolustuskurssien historiaan auttaa osaltaan ymmärtämään sitä, miksi kurseista on Suomessa muodostunut menestystarina. Esittelemme seuraavassa ensin lyhyesti oman näkökulmamme strategiapuheeseen ja sen siirtymiseen eri foorumeilla ja erilaisten institutionaalisten raja-aitojen yli. Nostamme tämän jälkeen Maanpuolustuskurssien vaiheista esiin tekijöitä, jotka ovat oman tulkintamme mukaan olleet keskeisiä sen menestyksen kannalta. Kyseessä ei ole tyhjentävä kuvaus, vaan tutkimustyömme lähtölaukaus ja keskustelun herättäjä moniaineksisestä ja monimutkaisesta ilmiöstä. Esiin nostamamme tekijät eivät myöskään ole erillisiä, vaan osittain päällekkäisiä ja toisistaan riippuvaisia.

Strategia on (puhetta siitä), että tähtää ensin

Vanhan konsulttisanonnan mukaan strategia on loppujen lopuksi sitä, että tähtää ensin. Sotateoriasta ja sotilasorganisaatioista tuttu strategian käsite levisi yritysmaailmaan toisen maailmansodan jälkeen. Sen jälkeen mikään ei ole ollut kuin ennen. Viime vuosikymmeninä strategia on myös palannut juurilleen kun puolustushallinnon eri toimijat ovat ottaneet yritysmaailmasta vaikutteita ja kirjanneet omia strategioitaan⁴. Samassa yhteydessä muut julkiset organisaatiot ja poliittiset toimijat ovat omaksuneet strategiakielen. Nykyisin mikään organisaatio ei voi välttää strategiapuhetta⁵. Monelle päätöksentekijälle strategian tekeminen näyttää jopa muodostuneen synonyymiksi viisaalle ja kauaskantoiselle johtamiselle.

Liiketaloudellisessa tutkimuksessa strategia on yleisesti nähty ylimmän johdon suunnittelun ja analyttisen työn tuloksena; tahtotilana, joka pitää organisaation erikseen muutoksina implementoida. Tämä näkemys on myös vahvasti iskostunut yritysjohtajien mieliin. Strategiseen suunnitteluun ja analyysiin liittyy elimellisesti

-
- 3 Aineisto koostuu Maanpuolustuskurssien (v. 1964 asti Totaalisen maanpuolustuksen kurssit) ohjelmista sekä kurssien toteuttamista ja kehittämistä koskevista erilaisista asiakirjoista. Tässä raportissa esitetyt ajatukset ovat alustavia. Tutkimustyömme jatkuu haastatteluiden muodossa. Haastattelemme Maanpuolustuskurssien suunnittelijoita, kouluttajia ja osallistujia. Kuuntelemme heidän näkemyksiään ja tulkintojaan kurssien sisällöistä, toteutustavoista ja vaikutuksista. Samalla arkistoaineistojen analyysi jatkuu. Tutustumme arkistomateriaalien lisäksi muun muassa eri toimijoiden omaelämäkerrallisiin teoksiin, ja perehdymme professori Laura Kolben tulevaan historiikkiin Maanpuolustuskursseista. Tutkimustyömme tulee ulottumaan kurssien lisäksi myös muihin foorumeihin, joissa strategista keskustelua Suomen kansallisesta turvallisuudesta on toisen maailmansodan jälkeen käyty.
- 4 Tästä kertoo muun muassa Marko Laaksosen Maanpuolustuskorkeakoulussa toukokuussa 2009 tarkastettava väitöskirja ”Merkillinen strategia. Puolustushallinnon strategian semioottinen tarkastelu”.
- 5 Whittington ym. (2003).

muutos, sillä strategiaa on turha suunnitella ja analyysijä tehdä, jos aikoo pysytellä paikallaan. Alfred D. Chandlerin, Michael E. Porterin ja kumppaneiden viitoittamaan analyttiseen strategiäkäsitykseen on oleellisena osana liittynyt organisaation muuttaminen vastaamaan ylimmän johdon yhä uusia strategisia linjauksia, sen jälkeen kun he suunnittelu- ja analyysityönsä pohjalta kokevat ympäristön ja yrityksen kilpailullisen aseman muuttuvan. Chandlerin ”rakenne seuraa strategiaa” oli ensimmäisiä tunnettuja bisnesstrategian iskulauseita.

Henry Mintzberg kumppaneineen kuitenkin muistuttaa meitä siitä, että strategia voi tarkoittaa saman organisaation eri ihmisille hyvinkin erilaisia asioita. Joku voi ymmärtää strategian yksittäiseksi hankkeeksi, jolla pyritään saavuttamaan kilpailuetua. Se voi jollekin olla johdonmukainen toimintamalli; suunnitelma, joka on muotoutunut käyttäytymismalliksi, jota toistetaan ja joka auttaa luovimaan monimutkaisessa maailmassa. Se voi merkitä myös organisaation asemoitumista ympäristöönsä. Strategia voi siis edustaa monenlaista ajattelua: eteenpäin suuntautuvaa suunnittelua, juonikasta ajattelun leiskahdusta, organisaation menneiden ratkaisuiden ymmärtämistä ja liittämistä tuleviin. Voi myös ajatella, että strategia integroi organisaation eri osat johdonmukaiseksi kokonaisuudeksi. Toisaalta eri strategianäkemykset voivat elää jopa saman johtoryhmän sisällä.

Joka tapauksessa strategia on viime kädessä valintoja ja päätöksentekoa, jonka avulla organisaatiot pyrkivät johdonmukaisuuteen selviytymisistelussaan ympäristön muutosten keskellä. Miten valintoja ja päätöksiä tulisi tehdä onkin sitten eri juttu. Joskus strategia syntyy ylhäältä alas kuten analyttisen strategiäkäsityksen arkkitehdit väittivät, joskus taas strategia syntyy aktiivisen keskijohdon käsissä ylimmän johdon todetessa tapahtuneen tai jopa haroessa vastaan⁶.

On tärkeä muistaa, että kaikki johtaminen ei ole strategista, vaikka joskus näin halutaan väittää. Tällainen ajattelu trivialisoi strategisen johtamisen ja ennen kaikkea sumentaa sen tosiseikan, että strategia on vain yksi tapa ajatella johtamista. Strategia on lisäksi muutakin kuin johtajien tapa luonnehtia jotain organisaatiossa tapahtuvaa ajattelua tai toimintaa. Se on oppirakennelma, jolla on oma historiansa, maailmankuvansa ja totuusehtonsa⁷. Strategia voidaan jopa käsittää ideologiaksi, joka määrittää tietynlaisia tapoja nähdä ja tulkita maailmaa. Se on nykyisin oma ”teollisuudenalansa”, jonka kehittämiseen osallistuvat niin johtajat, akateemikot, konsultit kuin monet muutkin toimijat. Uusien strategisten ajatusten ja oppien työstäminen on monille

6 Burgelman (1994).

7 Ks. esim. Shrivastava (1986), Knights ja Morgan (1991), Oakes ym. (1998), Whittington (2006), Hambrick ja Chen (2008).

tuottoisa bisnes. Lopputulema on se, että strategia on ennen kaikkea jatkuvaa puhetta siitä, että tähtää ensin.

Nyt käsillä olevassa tutkimushankkeessa keskitytään strategiaan oppeina ja käytäntöinä, jotka ovat kielellisiä. Strategia on joukko puhetapoja, käsitteitä ja muita sosiaalisia käytäntöjä, joilla on paitsi ilmentymiä eri organisaatioiden johtamisessa myös oma institutionaalinen luonteensa. Kaiken kaikkiaan strategiapuhetta voidaan luonnehtia sekä instituutionaalisenä oppirakennelmana että organisaatioiden sisäisenä ja välisinä puhetapoina. Näkökulmamme on diskursiivinen, eli pyrimme ymmärtämään strategiakielen generatiivista voimaa; sen kykyä tuottaa todellisuutta. Strategiakieltä ei vain käytetä, se käyttää meitä. Strategiakieli tuottaa päätöksentekijöitä, aivan kuin päätöksentekijät tuottavat ja uusintavat strategiakieltä⁸.

Pyrimme tässä raportissa alustavasti ymmärtämään strategiadiskurssia liittyen Suomen kansallisesta turvallisuudesta käytävään keskusteluun. Nyt huomiomme kohteena olevat Maanpuolustuskurssit tarjoavat foorumin, jossa eri instituutioiden toimijat eli esimerkiksi poliitikot, yritysjohtajat ja upseerit tuottavat diskurssia – ja jossa diskurssi tuottaa todellisuutta kansallista turvallisuutta koskien.

Tässä vaiheessa näyttää siltä, että Maanpuolustuskurssit on ennen kaikkea ollut foorumi, jossa synnytetään konsensususta eli yhteisymmärrystä. Konsensus on myös yleisesti ottaen strategiatyötä luonnehtiva piirre. Osa strategisen johtamisen ominaisluonnetta on tarkastella johtamistapahtumaa rationaalisen prosessina, jossa ei jää tilaa intressiristiriidoille tai arvovalinnoille⁹. Analyyttisen strategiäkäsityksen mukaan oikea strategia ikään kuin ”todetaan” huolellisen analyysien tuloksena. Oikein suunniteltu strategia on naturalisoitu, itsestäänselvyys, jonka kanssa eri mieltä oleminen on epärationaalista tai itsekästä¹⁰. Dissensus eli jännitteet ja ristiriidat sekä vaihtoehtoiset strategiset ajatukset Suomen turvallisuutta koskien tulevat myöhemmin olemaan tutkimuksemme kohteena. Konsensus ja dissensus kulkevat yleensä käsi kädessä.

Lopuksi on syytä todeta, että strategiatyöhön jää aina tilaa tekijöille, jotka eivät selity rationaalisilla analyyseillä tai suunnitelmilla. Kansalliseen turvallisuuteen liittyen tästä toimii esimerkkinä ministeri Max Jakobsonin kirjassaan *Väkivallan Vuosisata* esittämä luonnehdinta ”talvisodan hengestä” Suomen poliittisessa päätöksenteossa:

”... käsitys kansakunnasta elimellisenä kokonaisuutena, organismina, jonka tahto jollakin mystisellä tavalla välittyy poliittisille päättäjille, on vieras tämän päivän yksi-

8 Knights ja Morgan (1991).

9 Ks. esim. Mintzberg ym. (1999).

10 Knights ja Morgan (1991).

öllis-rationalistiselle näkemykselle kansakunnasta ja valtiosta, mutta jollakin tavoin se tunkeutuu virallisten puheiden ja asiakirjojen läpi talvisodan ytimeen.”

Maanpuolustuskurssien teemoittainen tarkastelu

Suomen ensimmäinen Maanpuolustuskurssi järjestettiin Sotakorkeakoululla 17.4.-6.5.1961. Syksyyn 2008 mennessä valtakunnallisia kurseja on järjestetty 187. Vaikka kurssien sisältöä ja toteutustapaa on vuosien varrella kehitetty, kurssijärjestelmän peruselementit ovat pysyneet varsin vakaina. Ilmeisen toimiva konsepti löydettiin jo 1960-luvulla. Tarkastelemme kurssien historiaa kuuden teeman kautta: kokonaisvaltaisuus, maanpuolustushenki, laaja yhteiskunnallinen pohja, taloudellinen maanpuolustus, konsensus ja julkisuus.

Kokonaisvaltaisuus. Maanpuolustuskurssijärjestelmä luotiin Suomessa tarpeeseen. Toinen maailmansota oli opettanut puolustushallinnon toimijoille ja poliitikoille sen, että sodankäynnistä oli tullut ”totaalista”. Tämä tarkoitti sitä, että myös maanpuolustus tuli ymmärtää kokonaisvaltaisena asiana, joka ei kuulunut pelkästään sotilaille. Kuitenkin vasta 1950-luvun lopussa Suomen puolustusvoimat pääsivät tilaan, jossa kansallisen puolustuksen kehittämisohjelmat ja materiaalihankinnat käynnistettiin. Samalla viritettiin eri toimijoiden välillä keskustelua maanpuolustuksesta yhteiskunnallisena kokonaisuutena.

Vuonna 1958 perustettu *Puolustusneuvosto* hyväksyi vuonna 1960 esityksen yhteisten koulutustilaisuuksien järjestämisestä siviili- ja sotilashenkilöille. Puolustusvoimain komentaja, jalkaväen kenraali Sakari Simelius antoi 17.2.1961 käskyn opetuksen toimeenpanemiseksi¹¹:

”2. Opetustilaisuuden tarkoituksena on

- antaa eri aloilla johtavassa asemassa oleville siviili- ja sotilashenkilöille kokonaisnäkemys totaaliiseen maanpuolustukseen sisältyvistä seikoista.
- perehdyttää em. henkilöt eri alojen maanpuolustustoimenpiteisiin ja siten edistää ja ohjata yhteistoimintaa näillä aloilla maan kokonaisedun vaatimusten mukaisesti sekä täten
- kehittää ja kohottaa eri alojen maanpuolustuksellista toimintavalmiutta

3. Opetustilaisuuden ohjelmaan sisältyy mm. seuraavia asiakokonaisuuksia:

- Selostuksia maailman politiikasta ja Suomen sotilaspoliittisesta asemasta
- Luentoja maanpuolustuksen ylimmästä johdosta ja totaalisien sodan sotilaallisista maanpuolustustoimenpiteistä
- Alustuksia maanpuolustustoimenpiteistä erällä hallinnon aloilla ja henkisen maanpuolustuksen piirissä
- Selvityksiä totaalisien puolustuksen vaatimista maanpuolustustoimenpiteistä talouselämän eri aloilla
- Luentoja väestönsuojeluun liittyvistä valtakunnallisista toimenpiteistä
- Soveltava harjoitus eri maanpuolustustoimenpiteiden selvittämiseksi tilanteessa, jolloin yleismaail-

¹¹ Pääesikunta 655/Koultsto/5a4.

mallinen kriisi pakottaa toteuttamaan totaalisen puolustuksen vaatimia järjestelyjä. Päähuomio opetuksessa kiinnitetään siviiliviranomaisten johdossa olevien maanpuolustustoimenpiteiden tutkimiseen ja eri alojen toimenpiteiden sopeuttamiseen saumattomaksi kokonaisuudeksi.

4. Opetustilaisuuteen on kutsuttu 16 eri alojen johtavaa siviilihenkilöä sekä upseereita puolustusministeriöstä, rajavartiolaitoksesta ja sisäasiainministeriön vas-osastosta. Em. henkilöt ja puolustuslaitoksesta komennettavat upseerit on mainittu tämän kirjelmän liitteessä.”

Tämän ”Totaalisen maanpuolustuksen ensimmäisen 3-viikkoisen kurssin” johtajana toimi Sotakorkeakoulun johtaja, kenraalimajuri T. Kopra. Käytännön järjestelyistä huolehti SKK:n opettaja, everstiluutnantti Niilo Riuttala. Kurssin toimeenpanon ”välttämättömänä edellytyksenä oli tämän vuoden budjettiin sisällytetty erillinen 1 mmk:n määräraha totaalisen maanpuolustusopetuksen aloittamiseksi.” Kurssin opetusmuotona olivat luennot, keskustelut ja soveltava harjoitus. Tämä vakiintui käytännöksi, joka toimii edelleen.¹² Ensimmäisen kurssin tuloksista todettiin muun muassa, että ”eri alojen edustajat saivat käsityksen siitä, miten eri organisaatioiden ja toimenpiteiden on nivellyttävä toisiinsa, jotta voitaisiin kehittää vaikeissakin *tilanteissa kestävä kokonaisuus*.”¹³

Ministeri Max Jakobson kertoi kurssien aloittamisesta kirjassaan *Veteen piirretty viiva*: ”Suomelta puuttui tässä vaiheessa turvallisuuspoliittinen kokonaisnäkemys, jossa olisi otettu huomioon sekä ulkopoliittiset että puolustuspoliittiset näkökohdat. Ulkoasiainministeriön ja puolustusvoimien johdon väliset yhteydet olivat heikot.” Maanpuolustuskurssit näyttävät tarjonneen puolustusvoimille tilaisuuden esitellä osaamistaan sekä virittää muiden instituutioiden ja toimijoiden kanssa keskustelua maanpuolustuksesta laajana, yhteisenä asiana. Tämän totesi kirjassaan myös Jakobson:

”Puolustuslaitos oli pitkään ollut Tuhkimon asemassa valtionhallinnon piirissä. Siihen suhtauduttiin välinpitämättömästi tai jopa väheksyvästi. Se toimi henkisesti eristetyssä asemassa. Kun toukuussa 1961 osallistuin ensimmäiselle totaalisen maanpuolustuksen kurssille, puolustusvoimien johtavien edustajien ammatillinen pätevyys ja korkea moraalinen taso tekivät kuitenkin minuun, kuten luullakseni muihinkin siviiliosanottajiin, voimakkaan vaikutuksen ja kurssien jatkuessa puolustuslaitoksen arvostus yhteiskunnassa parani.”

Maanpuolustuskorkeakouluyhdistys ry perustettiin 19.5.1961, heti ensimmäisen kurssin päättymisen jälkeen¹⁴. Alueellinen kurssitoiminta käynnistyi läänien maaherrojen johdolla. Joulukuussa 1964 kurssin nimi päätettiin muuttaa Totaalisen maanpuolustuksen kurssista Maanpuolustuskurssiksi.

Kokonaisvaltaisuuden ajatus käy ilmi kurssiohjelmista. Ensimmäisen kurssin oh-

12 Sotakorkeakoulu 538/5p.

13 Sotakorkeakoulu 538/5p.

14 Kohva ja Hautamäki (1992: 25).

jelmasta (yhteensä 84 tuntia) 41 tuntia oli varattu luentoihin, 41 tuntia soveltavaan harjoitukseen ja kaksi tuntia alku- ja loppujärjestelyihin. Ohjelman sisällöstä kahdeksan tuntia oli varattu poliittisille, yhdeksän hallinnollisille, 5,5 henkisille, 29 taloudellisille, 16 sotilaallisille, 5,5 sotataloudellisille ja yhdeksän väestönsuojelullisille toimenpiteille.

Käsitteen ”turvallisuuspolitiikka” ottaminen käyttöön vuonna 1966 näyttää olleen tärkeä askel Suomen turvallisuutta koskevan kokonaisvaltaisen strategisen keskustelun kehittymisessä Maanpuolustuskursseilla¹⁵:

”Kurssien opetuksessa otettiin kokeilumielessä käyttöön käsite turvallisuuspolitiikka ulkopoliitiikan ja maanpuolustuksen yleiskäsitteenä. Tämä ehkä selvemmin toisi esille sen, että ulkopoliitiikan ja maanpuolustustoimenpiteiden käsittelyn ja päätösten teon pitäisi kulkea rinta rinnan. Käsitteenä sana turvallisuuspolitiikka on melko nuori, eikä sen sisällöstä ole olemassa yleisesti käyttöön hyväksyttyä määritelmää.”

Turvallisuuspolitiikka-käsitteen ottaminen käyttöön johti siihen, että opetuksessa tuli yhä tarpeellisemmaksi määrittää selvästi suomalaisen turvallisuuspolitiikan päämäärät ja keinot. Ensimmäisessä vaiheessa tämän tehtävän valmistelu annettiin 21. Maanpuolustuskurssin poliittiselle työryhmälle, jonka puheenjohtajana oli professori Pertti Pesonen.¹⁶

Maanpuolustuskurssijärjestelmää luotaessa alueellinen puolustus oli muodostumassa Suomen puolustusjärjestelmän pohjaksi. Kylmän sodan ”suljetussa turvallisuudessa” uhat olivat geopoliittisia sekä maailman kaksinapaisuuteen sidottuja. Puolustusjärjestelmä perustui yleiseen asevelvollisuuteen ja laajaan reservin armeijaan. Taistelu aloitettaisiin valtakunnan rajoilta viivyttäen ja kuluttaen vihollista, suunnaten valtakunnan keskeisiin kohteisiin operatiivisesti parhaimmat joukot. Taisteluja jatkettaisiin koko valtakunnan alueella muun muassa sissisodankäynnin keinoin. Ajattelumalli perustui suureen omavaraisuuteen, jossa kansakunta kykenisi kamppailemaan kriisin kourissa useita kuukausia. Kotimaisen teollisuuden omavaraisuus ja valtion omistajuus takaisivat kriisin laajentuessa maan teollisen infrastruktuurin täysimääräisen käytettävyyden taistelun tukemiseen.¹⁷

Suomeen kohdistuvan uhan oletettiin tässä vaiheessa olevan niin suuri, että sotaan tai kriisiin valmistautuminen voitaisiin aloittaa riittävän ajoissa. Oman toiminnan muuttamiseen vastaamaan kriisin tarpeita jäisi riittävästi aikaa. Samalla eri turvallisuustoi-

15 ”Opetuksen yhteydessä esille tulleita seikkoja sekä kurssilaisten esityksiä” (Sotakorkeakoulu 541/5a). Dokumentista löytyy käsitteelle erilaisia määritelmiä sekä suuntaviivoja sen tulevalle käytölle Maanpuolustuskursseilla.

16 ”Opetuksen yhteydessä esille tulleita seikkoja sekä kurssilaisten esityksiä” (Sotakorkeakoulu 1232/5a).

17 Huhtinen ym. (2008).

mijoilla oli selkeät rajat. Ulkopolitiikan ja diplomatian tehtävänä oli pitää yhteyksiä Suomen rajojen ulkopuolelle, puolustusvoimat keskittyivät maanpuolustuksen rakenteiden kehittämiseen valtakunnan rajojen sisäpuolella mahdollista ulkoista uhkaa vastaan, ja poliisi toimi yleisen yhteiskunnallisen turvallisuuden ja järjestyksen valvojana.¹⁸

Maanpuolustuskurssien sisältö ja muoto rakentui heijastamaan asetelmaa, jossa Suomen turvallisuutta koskevan strategisen keskustelun sisältö oli muotoutumassa. Turvallisuutta määrittävää keskustelua käytiin eri foorumeilla ja eri toimijoilla oli aiheesta erilaisia näkemyksiä. Puolustushallinto tarjosi keskustelulle Maanpuolustuskursseilla ainutlaatuiset puitteet. ”Kurssi siis johtaa itse itseään ja me annamme vain pohjan ja *kehukset*”, totesi eversti Vilho Tervasmäki soveltavan harjoituksen ohjeissaan kurssille 1/1968¹⁹.

Kokonaisvaltaisuuden periaate on kantanut 2000-luvulle. Peter Ekholmin syksyllä 2005 toteuttaman vaikuttavuuskyselyn²⁰ vastaajista 91 prosenttia allekirjoitti Maanpuolustuskurssien hyödyllisyyden. ”Varovaisimmin asiaa arvioivat mediaa / järjestöjä edustavat sekä naiset, mutta kahdeksan kymmenestä näidenkin ryhmien edustajista yhtyy väitteeseen.” Väitteen ”kurssilla vallitsi hyvä henki ja kiinnostunut ilmapiiri” kanssa oli samaa mieltä 98 prosenttia vastaajista.

Maanpuolustushenki. Oleellinen osa maanpuolustuskurssitoimintaa on ollut suomalaisten maanpuolustushengen ja –tahdon vaaliminen. Henkinen maanpuolustus oli alusta lähtien mukana kurssiohjelmassa omana kokonaisuutenaan. Ensimmäisellä kurssilla 1961 pidettiin sessiot ”Henkisen maanpuolustuksen merkitys, käsitesisältö sekä päämäärät” ja ”Tämän alan toimenpiteet rauhan ja sodan aikana sekä niiden toteuttamisen yleiset periaatteet.” Majuri Jaakko Valtanen vastasi sessiosta ”Henkisen maanpuolustuksen johtaminen sekä suorituselinten johtosuhteet ja yleinen organisaatio rauhan ja sodan aikana.”

Sittemmin puolustusvoimien komentajaksi (1983-1990) edennyt kenraali Jaakko Valtanen oli 1950-luvulta lähtien Suomen henkisen maanpuolustuksen kehittämisen avainhenkilöitä²¹. Valtanen toimi Maanpuolustuskurssien johtajana 1970-1974. Matti Kohvan ja Jussi Hautamäen (1992: 90-91) kurssien kolmea ensimmäistä vuosikymmentä käsittelevässä teoksessa Valtanen muisteli maanpuolustustahdon merkitystä osana kurssitoimintaa:

18 Huhtinen ym. (2008).

19 Sotakorkeakoulu, 27. Maanpuolustuskurssi (1/68).

20 Ekholm poimi vaikuttavuusselvityksen kohdejoukon (1468 henkilöä) valtakunnallisten maanpuolustuskurssien osoiterekisteristä. Hän toteutti kirjallisen kyselyn postitse 17.8.-20.9.2005. Vastausprosentti oli 52,8. Kyselyn teettäjä oli Maanpuolustuskurssiyhdistys ry.

21 Ks. esim. Suomi ja Suominen (2008).

”Maanpuolustuskurssien ensisijainen tarkoitus on kouluttaa virkamiehet ja muut vastuulliset yhteiskunnan jäsenet hoitamaan niitä tehtäviä, jotka heille kuuluisivat kriisin aikana. Toinen tehtävä on sitten kouluttaa kansalaisia sellaisten organisaatioiden johtoon, joita ei rauhan aikana ole edes olemassa kuten esim. kansanhuolto. Näin ollen maanpuolustustahtoa on pidettävä ikään kuin seurausena eikä kurssien päämääränä suoranaisesti. Mutta sanoisin näillä maanpuolustuskursseilla olleen ja olevan hyvin voimakas yhteiskunnallinen vaikutus. Kurssien kautta ja niiden vaikutuksesta moniarvoinen suomalainen yhteiskuntakäsitys ja demokratia on vahvistunut.”

Joulukuussa 1962 annettiin laki *Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunnasta* (HMS)²². HMS:n järjestämä seminaari Jollaksessa 1964 oli merkittävä virstanpylväs Suomen henkisen maanpuolustuksen kehittymisessä. Seminaariin kutsuttiin nimekäs joukko ”tieteen ja hallinnon asiantuntijoita sekä eri yhteiskunta- ja ikäryhmiä edustavia henkilöitä vaihtamaan mielipiteitä suomalaisen yhteiskunnan rakentamiseen ja puolustustamiseen liittyvistä kysymyksistä.” Erityisesti professori Erik Allardt puheenvuoroa suomalaisen yhteiskunnan perusvastakohtaisuuksista on luonnehdittu modernin suomalaisen maanpuolustusajattelun kannalta tärkeäksi.

Jaakko Valtasen kynästä lähtenyt ”ei ketään vastaan, mutta kaikki Suomen puolesta” kehysti tämän ajattelun merkityksen²³. Moderniin maanpuolustukseen kuului vuoropuhelu myös poliittisen vasemmiston kanssa sekä isänmaallisuuden moninaisen pohjan ja ulottuvuuksien tiedostaminen: ”isänmaallisuuden, kansanvaltaisen elämänmuodon ja puolustustahdon uusi perusta oli vähävaraisemman kansanosan elämisen mahdollisuuksia parantavassa sosiaalisessa työssä sekä ulkopoliittisen puolueettomuusajattelun korostamisessa, kuului Valtasen viesti. Maanpuolustustuksenkin kannalta oli tarpeellista tutkia niitä tekijöitä, joiden ansiosta Suomi, suomalainen elämänmuoto ja kulttuuri sekä sen ihmiset olivat puolustamisen arvoisia.”

Yhteiskuntasuhteisiin ja viestintään ryhdyttiin puolustushallinnossa kiinnittämään aiempaa enemmän huomiota, samoin tiedon keräämiseen kansalaisten mielipiteistä ja niiden muutoksista. HMS toimi vuoteen 1975 asti. Sen toimintaa jatkaamaan perustettiin vuonna 1976 *Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta* (MTS)²⁴. Se toteuttaa edelleen säännöllisiä mielipidetutkimuksia suomalaisten turvallisuuspoliittisista asenteista.

Kokonaisvaltaisen maanpuolustuksen olemus ja ”valtaslaisen” henkisen maanpuolustuksen tärkeys näkyi myös Maanpuolustuskursseilla²⁵:

”Arvioitaessa yhteiskuntamme ja samalla myös maanpuolustuksemme kehityksen tulevaisuuden näkymiä pidettiin erittäin tärkeänä

22 Tämä kappale perustuu Suomen ja Suomisen (2008: 100-111) tekstiin.

23 Tämä kappale perustuu Suomen ja Suomisen (2008: 100-111) tekstiin.

24 Ks. <http://www.defmin.fi/index.phtml?s=179>.

25 Sotakorkeakoulu 461/5a / liite 3.

-tiedon tason yleistä kohottamista,
 -tehokasta taloudellista kasvupolitiikkaa sekä
 -ristiriitojen ja perusvastakohtaisuuksien korkeaa säätelyprosenttia”

Ikä- ja sukupolvikysymys nousi maanpuolustushengen vaalimisessa keskeisesti esille:

”Nuorempi polvi, joka seuraa monipuolisesti aikamme tapahtumia eri puolilla maailmaa kiinnittäen huomionsa myös strategiaan ja sotilaallisiin kysymyksiin, asettaa oman sotilaallisen puolustuksemme ratkaisuja käsiteltäessä rinnakkain kaksi vaihtoehtoa, jotka voidaan pelkistää seuraavasti. Onko Suomen puolustus- ja puolueettomuuden suojaamiskyky ratkaisevasti riippuvainen -koko ihmisvoimavarojemme täydellisestä mobilisaatiosta vai -lukumääräisesti rajoitetun mutta sitä tehokkaammin varustetun osavoiman nopeasta toimeenpanosta? Tähän kysymyksenasetteluun on tulevaisuudessa valmistauduttava vastaamaan hyvin perustellen.”²⁶

Näyttää siltä, että Suomen puolustushallinto pystyi kaikesta huolimatta jatkuvasti luottamaan kansalaisten maanpuolustukselle myönteiseen asennoitumiseen. Puolustusministeri Sulo Suorttanen (Kepu) totesi tervehdyksessään 6. jatkokurssin avajaisissa 11.9.1969:

”Uskon tulkitsevani laajojen kansalaispiirien käsitystä kun totean, että viime ajat ovat herättäneet kasvavaa huolestumista maanpuolustuksemme tilasta ja tulevaisuudesta. Osaksi tämä huoli johtuu siitä suhteettomasta ja silmiinpistävästä julkisuudesta, jotka maanpuolustukseen äärimmäisen kielteisesti asennoituvien pieni piiri on käsityksilleen saanut. Kansalainen, joka ei jokapäiväisessä työssään välittömästi joudun maanpuolustusasioiden kanssa tekemisiin tai joka ei kovin aktiivisesti seuraa niitä, on saattanut saada vääristetyn kuvan niistä. Tarkoituksellisesti nostettu maanpuolustuksen vastainen kohu on näennäisesti saattanut peittää alleen kansamme valtavan enemmistön myönteisen asennoitumisen sekä sen vakavan työn, jota maanpuolustuksemme hyväksi laajalla rintamalla tehdään.”

Maanpuolustushengen ylläpitäminen ja vahvistaminen Maanpuolustuskursseilla edellytti alusta asti yhteiskunnan eri osa-alueiden ja mielipiteiden edustajien kutsuamista mukaan toimintaan.

Laaja yhteiskunnallinen pohja. Maanpuolustuskurssien menestyksen eräs edellytys näyttää olleen niiden laaja osallistujapohja. Sotakorkeakoulu seurasi alusta alkaen tarkasti kurssien osallistujarakennetta ja –profiilia. Muun muassa pidettyjen puheenvuorojen määrästä pidettiin kirjaa. Jo vuonna 1963 voitiin todeta, että ”*osanottajiston taholta kiinnitettiin huomiota nuoren polven edustajien mukaan saannin välttämättömyyteen totaalisen maanpuolustuksen opetustilaisuuksiin.*” Esimerkkeinä mainittiin ”*ylioppilaspiirien johtohenkilöt*” sekä Ylioppilaslehden toimittajat. Samalla kuitenkin todettiin, että ”*on otettava huomioon, että keskitettyjen opetustilaisuuksien onnistumisen perusedellytyk-*

26 Sotakorkeakoulu 1085/5a / liite 3.

siin kuuluu laajan kokemuksen omaava osanottajisto.”²⁷

Kurssilaisten ikä nousi jo varhaisessa vaiheessa esille kurssitoiminnan kehittämistä pohdittaessa. Vaikka joulukuussa 1964 todettiin, että ”nuorien radikaalien mukaan ottaminen kursseille ei tässä vaiheessa vastaa tarkoitustaan, koska henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunta on ottanut erityiseksi tehtäväkseen heidän kouluttamisensa”, kurssilaisten keski-ikä kuitenkin aleni jonkin verran jo 1960-luvun puolivälissä. ”Osoittautui oikeaksi viime vuonna tehty havainto, että kurssilaisten keski-ian aleneminen on ollut omiaan vilkastuttamaan keskustelua. Samoin on voitu jälleen todeta, että paljon useammin kysytään: ’Minkä vuoksi menetellään näin?’”²⁸

Ikäkysymykseen liittyi 1960- ja 1970-luvuilla elimellisesti kysymys kurssien osanottajien poliittisesta suuntautuneisuudesta. Yhteiskunnan historiasta johtuen maanpuolustus oli Suomessa leimautunut erityisesti oikeiston asiaksi. ”Totaalinen” maanpuolustus kuitenkin vaati poliittisen kirjon kutsumista mukaan maanpuolustustyöhön. Maanpuolustusopetuksen neuvottelukunta käsitteli asiaa kokouksessaan 21.12.1964 ja tuli siihen tulokseen, että ”äärivasemmistoa ei ole viisasta eikä mahdollistakaan pitää jatkuvasti osanottajiston ulkopuolella. Nyt on ryhdyttävä kokeiluun, jotta nähdään mikä vaikutus ääriivasemmiston mukaan tulolla maanpuolustuskursseille on. Vaikutuksista ei koskaan saada tietoja ellei kerran kokeilla.”

Kurssien järjestäjät pohtivat samoja asioita: ”olisi otettava jälleen vakavasti harkittavaksi ääriivasemmistoon lukeutuvien sisällyttäminen osanottajistoon, koska se voisi vaikuttaa esim. NL:n luottamuksen lisäämiseen.”²⁹ Asiasta keskusteltiin vilkkaasti ja kommentit olivat välillä varsin värikkäitä: ”...äärivasemmistolla on työpaikoilla tehokkaasti koulutettuja poliittisia vaikuttajia, jotka tekevät työtä vähentääkseen kaikin tavoin luottamusta maanpuolustukseemme. ... Rauha on varsin tehokas ja vaikuttava käsite. Sitä käyttävät tällä hetkellä pääasiallisesti hyväkseen ne, jotka suhtautuvat kielteisesti maanpuolustukseen.”³⁰ Maanpuolustuskursseihin liittyen ”äärivasemmisto” viittasi erityisesti SKDL:n ja SKP:n kansanedustajiin:

”Merkittävin muutos osanottajiston kokoonpanossa aikaisempaan verrattuna oli ääriivasemmistoon lukeutuvien osallistuminen kumpaisellekin kurssille. He asennoituivat lojaalin pidättyvästi kursseilla pidettyihin luentoihin ja harjoituksiin. Lyhyellä tähtäyksellä arvioiden kurssin kannalta asiallisin saavutus ääriivasemmiston mukanaolosta on siinä, että kurssitoimintaa ei voida leimata ’salaseuraisuudeksi’ Ääriivasemmistolaisten kurssilla olosta maanpuolustukselle aiheutuvat positiiviset ja negatiiviset vaikutukset lienevät kuitenkin arvioitavissa vasta myöhempien tapahtumien valossa.”³¹

Vuoteen 1965 mennessä kurssin oli suorittanut 28 kansanedustajaa, joista kaksi

27 Sotakorkeakoulu 459/5a.

28 Sotakorkeakoulu 541/5a.

29 Sotakorkeakoulu 1116/5a / liite 3.

30 Sotakorkeakoulu 459/5a.

31 Sotakorkeakoulu 461/5a.

SKDL:sta. Vuoden 1969 loppuun mennessä jo 19 SKDL:n kansanedustajaa oli suorittanut kurssin. Kenraali Jaakko Valtanen pohti Kohvan ja Hautamäen (1992: 92) kirjassa vasemmiston mukaantuloa kurssitoimintaan. Valtasen esimerkki oli SKDL:n kansanedustaja Paavo Aitio, joka osallistui kurssille vuonna 1965. Valtasen mukaan Aitio oli ”hyvin pidättyväinen ja kriittinen kurseja ja puolustusvoimia kohtaan. Hän voitti kurssin sympatiat puolelleen kun hän erään keskustelu yhteydessä sanoi: Mikään ei loukkaa meitä kommunisteja enemmän kuin se, että meitä epäillään epäisänmaallisuudesta tai maanpetturuudesta.” Valtanen jatkoi:

”Kaikki tajusivat, että tämä hänen repliikkinsä lähti syvältä ja syvistä vakaumuksista, ja tämän jälkeen ei muistaakseni sitten esiintynyt mitään vaikeuksia kurseilla tässä mielessä. Vasemmistolaiset ovat päinvastoin kurseilla monin tavoin tuoneet esiin isänmaallisuuttaan ja heidän mukaantulonsa on paljon vahvistanut maanpuolustustahtoa ja puolustusvoimien hyväksyntää koko yhteiskunnassa.”

Kohva ja Hautamäki (1992: 38) toteavat, että Paavo Aition kurssille osallistumisen jälkeen ”ilmeni vielä erimielisyyksiä neuvottelukunnassa mm. kommunistiosanottajien määrystä kurseilla, mutta aikaa myöten demokraattiset periaatteet voittivat ja ääri vasemmisto on osallistunut kurseille siinä missä muutkin poliittisten ryhmien edustajat.” Kurssit institutionalisoituivat eri kansalaispiirejä yhdistäväksi toiminnaksi. ”Tikkuisen kynnyksen tultua ylitetyksi on kurseille pyritty kutsumaan kaikki uudet kansanedustajat, jotka eivät muussa yhteydessä ole kurseja käyneet. Nytemmin maanpuolustuskurseille osallistuminen katsotaan suorastaan kansanedustajan velvollisuudeksi.” Myös työmarkkinajärjestöt ovat olleet kurseilla jatkuvasti edustettuina. SAK:n kerrotaan ulkoministeriön ohella jopa pitäneen tarkkaa lukua omasta ”osallistujakiintiöstään”³².

Sotakorkeakoulun upseerit kiinnittivät alusta asti huomiota kurssiryhmien kiinteyteen, ja valtakunnallisten kurssien osallistujat ryhtyivät valitsemaan keskuudestaan yhteyshenkilöitä. Eversti O.J. Lehti totesi 26. kurssin alkupuhuttelussa 13.11.1967:

”Kurssi on myös valinnut keskuudestaan oltermannin, jonka tehtävänä on oikean toverihengen luominen ja kurssin edustaminen ohjelman ulkopuolisissa tilaisuuksissa. Ohjelman ”kovuuden” takia tuskin tarvitsemme enemmän yhteisohjelmaa kuin mitä illoiksi on ohjelmaan merkitty. Oltermannin lisäksi lienee syytä valita hänelle apulaiseksi pääsihteeri, joka samalla toimii pääsihteerinä kaikissa kurssin pitämässä puolustusneuvoston istunnoissa.”

On mielenkiintoista havaita, että iän ja poliittisen suuntautuneisuuden lisäksi *sukupuoli* nousi Maanpuolustuskurssien yhteydessä keskusteluihin jo 1960-luvun alussa. Helvi Sipilä ja Marjatta Väänänen kävivät kurssin ensimmäisinä naisina lokakuussa 1963. ”Naiskysymys” näyttää kuitenkin aiheuttaneen erityistä päänvaivaa kurssien suunnittelijoille ja toteuttajille. ”Naistyövoiman kriisiaikaisen käytön järjestelyjen ja normaaliaikoina tapahtuvan valmennuksen kannalta olisi välttämätöntä,

32 Suomi ja Suominen (2008).

että maanpuolustuksen eri alojen naistyövoiman tarve arvioitaisiin ja tästä ryhmästä erotettaisiin ne, joiden koulutustarve on ensisijainen. Tietokoneiden kaikkivoipaisena aikana tehtävän ei pitäisi olla ylivoimainen. Samalla saataisiin myös tarvittavat peruslaskelmat ja –tiedot kortitetuiksi.”³³

Arkistoaineistoista voi päätellä, että ”naiskysymykseen” suhtauduttiin puolustushallinnossa varsin vastentahtoisesti ja byrokraattisesti. Maanpuolustustyön perinteisesti miehinen maailma oli kuitenkin haastettu. Tästä kertoo esimerkiksi 22. Maanpuolustuskurssin naisten esittämä kriittinen lausunto³⁴:

”22. Maanpuolustuskurssin naisosanottajat tarkastaja Raili Palmun johdolla esittivät lausunnon maanpuolustuslainsäädäntötoimikunnan osamietinnöstä n:o 2, joka koskee naisten osallistumista maanpuolustustehtäviin. Lausunto, joka on jätetty em toimikunnan sihteerille, toteaa mm, että toimikunnan kokoonpano ei ole ollut asianmukainen, koska sen jäsenenä ei ole yhtään naista. Samoin asiantuntijoita valittaessa on lähes kokonaan jätetty käyttämättä eri ministeriöiden ja keskusvirastojen naispuolisten virkamiesten asiantuntemus. Toimikunnan käsityksiä naispuolisen henkilöstön tarpeesta maanpuolustuksen eri aloilla pidetään liian suppeana. Koko naiskysymys siihen liittyvine koulutus- ym tehtävineen olisi työryhmän mielestä otettava kokonaisuudessaan uudelleen tutkittavaksi.”

Naiset ovat vuosien saatossa muodostaneet merkittävän osan Maanpuolustuskurssien vahvuuksista. Puolustushallinnossa ”naiskysymys” kuitenkin jäi hiertämään, kuten esimerkiksi kenraali Jaakko Valtasen komentaja-aikaiset (1983-1990) lausunnot kertovat³⁵. Vasta vuonna 1995 oltiin siinä tilanteessa, että Suomessa astui voimaan laki naisten vapaaehtoisesta asepalveluksesta.

Näyttää siltä, että Suomen kansallista turvallisuutta koskevan strategisen puheen äärelle on kutsuttu edustava joukko toimijoita. Maanpuolustuskursseilla kohtasi läpileikkaus yhteiskunnan keskeisten instituutioiden edustajista. Sotilaiden ja poliittisten toimijoiden lisäksi elinkeinoelämän edustajat olivat keskustelussa tärkeässä asemassa.

Taloudellinen maanpuolustus. Puolustushallinnon ja elinkeinoelämän yhteydet ovat Suomessa perinteisesti olleet varsin tiiviit. Reserviupseeritoiminta on Suomessa 1930-luvun alusta lähtien ollut vilkasta³⁶ ja elinkeinoelämän vaikuttajat ovat ottaneet aktiivisesti osaa vapaaehtoiseen maanpuolustustyöhön. Toisen maailmansodan jälkeen monet rintamalla kunnostautuneet upseerit ja reservinupseerit siirtyivät yksi-

33 Sotakorkeakoulu 1107/5a / liite 3.

34 ”Opetuksen yhteydessä esille tulleita seikkoja sekä kurssilaisten esityksiä” (Sotakorkeakoulu 1232/5a).

35 Ks. esim. Suomi ja Suominen (2008).

36 Vuonna 1931 perustettu Suomen Reserviupseeriliitto (RUL) on puoluepoliittisesti sitoutumaton ”reserviupseerien valmiuksia kehittävä yhteistoimintajärjestö, joka vaikuttaa maanpuolustusedellytysten paranemiseen ja tukee valtakunnan turvallisuutta” [ks. <http://www.rul.fi>]

tyisten yritysten palvelukseen, usein organisaatioiden sosiaali- ja henkilöstöasioiden pariin. Sotakokemusten yhdistämät miehet toimivat erilaisten institutionaalisten raja-aitojen yli³⁷. Yhteydet toimivat myös politiikan alueella, kuten esimerkiksi Tampereella vaikuttanut oikeiston ja sosialidemokraattien ”aseveliaksi” osoittaa. Eri instituutioiden välisillä yhteyksillä oli sotien jälkeen vahva sukupolviulottuvuus.³⁸

Joulukuussa 1955 valtioneuvosto perusti *Puolustustaloudellisen suunnittelukunnan* (PTS), jonka tehtävänä oli liittää Suomen talouselämän voimavaroja kokonaisuomaanpuolustukseen ja edesauttaa valmistautumista yhteiskuntaa uhkaaviin häiriöihin. PTS:n asema vakiinnutettiin lailla 1960. Se on vuosien varrella koonnut yhteen elinkeinoelämässä ja valtionhallinnossa olevaa asiantuntemusta normaaliaikoina tehtävän valmiussuunnittelun ja poikkeusoloissa tarvittavan ohjauksen ja koordinoinnin tueksi³⁹.

Elinkeinoelämän edustajat ovat olleet aktiivisesti mukana myös Maanpuolustuskursseilla. Heitä oli jo 1960-luvulla kurssien vahvuudesta noin 19-27 prosenttia. Talouden merkitys kokonaisuomaanpuolustuksessa on näkynyt myös kurssien ohjelmissä. Ensimmäisen kurssin ohjelman sisällöstä 29 tuntia (noin 35,5 prosenttia) oli varattu taloudellisille toimenpiteille. Otsikon ”taloudellinen maanpuolustus” alla on vuosien varrella käyty läpi asioita taloudellisen kasvun edellytysten merkityksestä maanpuolustukselle aina sotatalouteen ja metsävarojen käyttöön asti.

Elinkeinoelämän merkitys on Suomen kansalliseen turvallisuuteen liittyvissä kysymyksissä korostunut entisestään 1980-luvulta lähtien, kun ulkomaankaupan sekä raha- ja pääomamarkkinoiden sääntelyä ryhdyttiin purkamaan. Taloudellisessa mielessä Suomi oli pitkään avoin ulospäin⁴⁰, mutta suljettu sisäänpäin⁴¹. Tämä näkyi sekä työvoima- että pääomavirroissa. Lisäksi itsenäisyyden alkua ajoista lähtien ulkomailaisten oikeudet omistaa kiinteää omaisuutta ja harjoittaa yritystoimintaa Suomessa olivat tiukasti rajoitetut. Vuonna 1984 Helsingin pörssi sai luvan noteerata suomalaisyritysten ns. vapaita osakkeita, jotka eivät kuuluneet kansallisten omistusrajoitusten piiriin ja joita ulkomaiset omistajat pystyivät hankkimaan enintään 20 prosenttia osakekannasta. Viimeiset rajoitukset ulkomaiselle omistukselle suomalaisissa yrityksissä purettiin EU-jäsenyysneuvotteluiden myötä 1.1.1993. Suomi kiinnittyi globaaliin talouteen.

37 Ks. esim. Virtanen (2001); Ainamo ja Tienari (2002); Ainamo ym. (2006).

38 Ks. esim. Laine ja Peltonen (2000).

39 Ks. esim. Kananen (2007).

40 Vrt. Katzenstein (1985).

41 Tainio ym. (1999).

Neuvostoliiton hajoaminen 1991 käynnisti Suomen puolustusvoimissa organisaatio- ja hallintojärjestelmän rakenneuudistuksen. Samalla talouden globalisoituminen vaikutti myös käsitykseen Suomen kokonaismaanpuolustuksesta. Vahvasti 1990-luvulla esiin nousseen uusliberalistisen⁴² ajattelun mukaisesti Suomen turvallisuustoimijat ovat siirtyneet omavaraisuudesta kohti strategisia kumppanuuksia myös yksityisten yritysten kanssa. Tähän on vaikuttanut osaltaan valtionhallinnossa toteutettu tuottavuusohjelma, jossa julkisen talouden menoja on pyritty supistamaan. Turvallisuustoimijat pohtivat toimintansa ydintehtäviä sekä mahdollisuuksia ulkoistaa ydintehtävään kuulumattomia tukitoimintoja.⁴³

Muutokset ovat näkyneet myös *Puolustustaloudellisen suunnittelukunnan* (PTS) ja *Huoltovarmuuskeskuksen* (HVK) toiminnassa. Kauppa- ja teollisuusministeriön alainen HVK perustettiin 1993. Sen tehtävänä oli toimia PTS:n sihteeristönä ja tukea sen toimintaa sekä huolehtia Suomen varmuusvarastoinnista, infrastruktuurin turvaamishankkeista ja muista huoltovarmuuden turvaamiseksi tarvittavista operatiivisista tehtävistä⁴⁴. KTM:n asettama kehittämistoimikunta esitti taloudellista puolustusvalmiutta koskevan lainsäädännön muuttamista, ja PTS ja HVK sulautettiin uudeksi huoltovarmuusorganisaatioksi vuonna 2008⁴⁵.

Kokonaismaanpuolustukseen liittyvä, laaja-alainen vakaviin kriiseihin varautuminen näyttää Euroopan taloudellisen integraation myötä olevan vähenemässä. Tämä puolestaan tarkoittaa sektorikohtaisiin huoltovarmuusuhkiin liittyvän varautumisen lisääntymistä⁴⁶. Kokemuksia kriiseissä yhdessä toimimisesta globaalin markkinatalouden pelisäännöillä ei puolustus- ja huoltovarmuusorganisaatioilla ja yksityisillä yrityksillä kuitenkaan vielä ole⁴⁷. Yritysten lisääntyvä alihankkijoiden käyttö voi kuitenkin heikentää huoltovarmuutta kriisitilanteissa, jos sitä ei varautumisessa huomioida⁴⁸. Tämä koskee myös esimerkiksi Suomen puolustusvoimien toimintaa. HVK laatii nykyisin kriisiolojen suunnitelmia yhdessä noin 2 500 yrityksen kanssa⁴⁹.

Maanpuolustuskurssitoiminta näyttää olleen oiva keino tuoda elinkeinoelämän edustajia mukaan strategiseen keskusteluun Suomen turvallisuudesta yhdessä po-

42 Ks. esim. Patomäki (2007).

43 Ks. esim. Huhtinen ym. (2008).

44 Kananen (2007).

45 Kananen (2007).

46 Yksi esimerkki tästä on tietoyhteiskuntasektori, jossa toimii tietoverkkopooli, joka seuraa muun muassa viestintäverkkojen turvaamista. Tietotekniikkapooli puolestaan seuraa muun muassa tiedonkäsittelyn palveluiden keskittymisen vaikutuksia (ks. esim. PTS 2005).

47 Tosin yksittäiset tragediat ovat yhdistäneet Suomea globaaleihin informaatioajan turvallisuusuhkiin. Esimerkkejä tästä ovat kauppakeskus Myyrmannin pommi-isku (2002), Kaakkois-Aasian tsunami-onnettomuus (2004) sekä Jokelan (2007) ja Kauhajoen (2008) koulu-ammukset.

48 Näin totesi yhteiskunnan elintärkeiden toimintojen turvaamisen strategiaa uudistaneen työryhmän pääsihteeri, everstiluutnantti Pertti Hyvärinen (Markkanen 2006).

49 Markkanen (2006).

liitikkojen ja sotilaiden kanssa. Suuri joukko Suomessa toimivien yritysten keskeisiä vaikuttajia on vuosien varrella varannut 3-4 viikkoa yhtäjaksoista aikaa osallistukseen tällä tavoin vapaaehtoiseen maanpuolustustyöhön. Suomen turvallisuutta koskevalla strategisella keskustelulla on vahva taloudellinen ulottuvuus.

Peter Ekholmin (2006) vaikuttavuusselvityksen mukaan kurssin käyneistä "talouselämän palveluksessa olevat ovat saaneet muita enemmän identiteettipureman (60%)." Tämä tarkoittanee sitä, että kurssin käytyään yritysten toimijat sanovat ryhtyneensä aiempaa enemmän pohtimaan maanpuolustusta. Ekholmin mukaan 90 prosenttia talouselämän ja politiikan palveluksessa olevista kurssin käyneistä sanoo kurssin myötä "laajentaneensa seuranta kokonaismaanpuolustukseen liittyvistä kysymyksistä." Vastaajista 65 prosenttia sanoo suhtautumisensa puolustusvoimiin myönteistyneen kurssin myötä. Kaikista kurssilaisista 71 prosenttia yhtyi väitteeseen "kurssin käytyäni tiedän paremmin, mikä Suomea uhkaa."

Konsensus. Arkistoaineistojen pohjalta voidaan päätellä, että Maanpuolustuskurssit ovat omalta osaltaan olleet luomassa ja ylläpitämässä yhteisymmärrystä – konsensus – Suomen kansallisesta turvallisuudesta. Kuten edellisissä osioissa kävi ilmi, kurseja on tarkasteltava osana laajempaa yhteiskunnallista kehystä ja sen muuttamista. Vuoteen 1991 asti keskeinen osa tuota kehystä oli Suomen suhde Neuvostoliittoon. Vuonna 1948 solmittu Ystävyys-, yhteistyö- ja avunantosopimus määritteli viralliset raamit, joiden puitteissa strategista keskustelua Suomen turvallisuudesta voitiin käydä, kuten seuraava teksti vuodelta 1963 kertoo:

"Ystävyys-, yhteistoiminta- ja avunantosopimus muodostaa monessa suhteessa vaikean ongelman. Sen merkitystä ja vaikutusta puolueettomuusaseteeseemme on selvitetty julkisuudessa varsin rajoitetusti aivan viime aikoja lukuun ottamatta. Saattaa olla varsin yleistä, että sopimusmääräykset aiheuttavat eräänlaista antautumismentaliteettia, kuten kurssin eräs osanottaja mainitsi. Tällaisten vaikutusten poistamiseksi olisi riittävän usein julkisuudessa selvästi korostettava sopimukseen sisältyviä, meidän kannaltamme positiivisia näkökohtia."⁵⁰

Suomalaisen yhteiskunnan eri instituutioiden toimijat puhuivat julkisesti kieli keskellä suuta maanpuolustuksesta Neuvostoliiton naapurissa. "Suomella oli kuitenkin vahva halu ja motiivi yrittää selvittää omin voimin eli estää Neuvostoliiton sotilaallinen apu. ... Sotilasjohto pyrki pitämään yllä kuvaa, että armeija on suorituskyvyltään ja – halultaan riittävän uskottava täyttämään yya-velvoitteet, jolloin mitään ennakkoyhteistyötä ei tarvittaisi", totesi asiaa selvittänyt toimittaja Olli Ainola⁵¹.

50 Sotakorkeakoulu 459/5a.

51 Ks. <http://lotta.yle.fi/motweb.nsf/sivut/ohjelma?opendocument&pageid=Content8E7EB>.

Varovaisuus sävyttää myös Maanpuolustuskurssien dokumentteja. Näyttää kuitenkin siltä, että keskustelun raameja koeteltiin jonkin verran ainakin ensimmäisillä kursseilla. ”Ystävyys-, yhteistoiminta- ja avunantosopimuksen asettamien vaatimusten käsittelyssä on saavutettava nykyistä paljon vakuuttavampi lopputulos, jotta osallistujille ei jää käsitystä tarkoituksellisesta peittelemisestä tai suoranaisestä pelosta käsitellä sitä maanpuolustukseen vaikuttavaa problematiikkaa, joka sisältyy YYA-sopimuksen soveltamiseen.”⁵² Tasavallan presidentti Urho Kekkosen kerrotaan puuttuneen kurssin sisältämään harjoitukseen 1965. Kekkonen esitti, ”ettei yya-sopimuksen edellyttämiä konsultointeja eikä muitakaan korkeammalle johdolle kuuluvia ratkaisuja saanut ottaa tilanteissa esille.”⁵³

Vuonna 1966 keskusteluun tuotiin käsite ”turvallisuuspolitiikka”, joka nivoi ulkopoliitiikan ja maanpuolustuksen yhteen kansallisen turvallisuuden tärkeinä osaluueina. Seuraavalle vuosikymmenelle tullessa käsite oli vakiintumassa. Valtioneuvoston tervehdyksessä 36. Maanpuolustuskurssin avajaisissa 1970 todetaan:

”Kuluneen 1960-luvun aikana on kuva maamme turvallisuuspolitiikasta selkiintynyt yhä laajemmille kansalaispiireille. Onhan maamme turvallisuuspolitiikka saanut entistä vakiintuneemmat muodot ja sen arvostus on jatkuvasti lisääntynyt. Sen perustana on puolueeton ulkopoliitikamme, jota kohtaan rajojemme ulkopuolella tunnettu luottamus on useissa eri yhteyksissä ilmaistu.”

Ulkoministeri Ahti Karjalainen (Kepu) tosin totesi vielä 55. kurssin avajaisissa 27.1.1975:

”Kokonaisvaltainen käsitys turvallisuuspolitiikasta on verrattain nuori. Edelleen vallitsee tällä alalla melkoinen käsitesekavuus. Sana turvallisuuspolitiikka on ollut meillä yleisessä käytössä vasta ehkä noin vuosikymmenen. Aiemmin pidettiin ulkoisesta turvallisuudesta huolehtimisesta ensijassa sotilaiden tehtävänä. Nytemmin tunnustetaan yleisesti ulkopoliitiikan keskeinen merkitys erityisesti pienten maiden itsenäisyyden ja oikeuksien varjelemisessa.”

Suomen puolustusvoimien asema ja rooli turvallisuuspolitiikassa oli jatkuvan keskustelun alla. ”Turvallisuuspolitiikan kahdesta osatekijästä on ulkopoliitiikka ensisijainen, sen me *sotilaatkin auliisti myönnämme*”, puolustusvoimain komentaja Kaarlo Leinonen totesi kuitenkin 40. kurssin avajaisissa 1971. Puolustusministeri Kristian Gestrin (RKP) puolestaan muisteli samassa tilaisuudessa:

”Puolustuspolitiikan alalla 1950- ja 1960-lukujen vaihe merkitsi sodanjälkeisen jälleenrakennus- ja toipumiskauden päättymistä. Puolustusneuvoston asettaminen, järjestelmällisen työskentelyn aloittaminen kokonaismaanpuolustuksen eri sektoreilla, puolustusvoimien tehtävien uudelleenmäärittäminen ja kehittämisohjelmien laatiminen enteivät puolustuspolitiikkamme kytkemistä kiinteäksi osaksi harjoittamaamme turvallisuuspolitiikkaa.”

52 Sotakorkeakoulu 461/5a.

53 Kohva ja Hautamäki (1992: 46), viitaten kenraali Sakari Simeliuksen muistelmiin.

Gestrin pohti Maanpuolustuskurssien merkitystä tässä kokonaisuudessa:

”Näin jälkeinpäin on todettava, että maanpuolustuskurssin käynnistäminen tapahtui oikeaan aikaan. Realistisesti ajatellen nämä kurssit eivät ehkä ole muovanneet meidän turvallisuuspolitiikkamme kehitystä, mutta niiden järjestäminen on merkittävästi voinut palvella turvallisuuspolitiikan toteuttamista ja turvallisuusajattelun kehittymistä yhteiskuntamme eri toimialojen johtavissa kansalaisryhmissä. Runsaasti yli tuhannen johtavassa asemassa olevan henkilön keskitetty tutustuttaminen maanpuolustuskysymyksiin turvallisuuspolitiikkamme määrittämässä kehyksissä on kiitoksen ansaitseva palvelus.”

Tasavallan Presidentti Urho Kekkonen tervehti kymmenvuotisjuhliiaan viettävää Maanpuolustuskorkeakouluyhdistystä Maanpuolustuslehden juhlanumerossa 20.4.1971⁵⁴ toteamalla, että yhdistys ”suorittaa arvokasta työtä turvallisuuspolitiikkamme hyväksi. Työn merkitystä korostaa se, että yhdistyksen jäsenistöön kuuluu kaikkien kansalaispiirien sekä yhteiskunnan eri alojen vaikutusvaltaisimpia edustajia.”

Kesällä 1971 julkistettu parlamentaarisen puolustuskomitean mietintö näyttää olleen tärkeä virstanpylväs Suomen turvallisuuspoliittisessa keskustelussa, ja eri instituutioiden edustajien välinen keskustelu maanpuolustuksesta näyttää vilkastuneen 1970-luvulla. Oikeusministeri Matti Louekoski (SDP) pohti tätä keskustelua 52. kurssin avajaisissa 19.3.1974 pitämässään puheessa:

”Suomen rauhantahtoisen puolueettomuuspolitiikan turvallisuuspoliittisena päämääränä on edistää rauhaa ja pysyttää maamme aseellisten selkkausten ulkopuolella. ... Valtakunnallisten maanpuolustuskurssien tarkoituksena on turvallisuuspoliittisen kokonaisuuden valottaminen johtavassa asemassa oleville henkilöille. ... Kurssit tarjoavat tilaisuuden ennakkoluulottomaan puolustuspoliittiseen ajatustenvaihtoon. Tämä keskusteluhan on maassamme yleensä melko laimeata ja osittain karsinoitunutta. Maanpuolustuksen puolestapuhujat ja kriitikot keskustelevat tahoillaan ilman että vastapuolen näkökantoja aina riittävästi kuullaan. Mielenpitojen vaihto jää samanmielisten joukossa usein latteaksi vakuutteluksi ja näkökohdat kritiikkiin puuttuessa hiomattomiksi.”

Maanpuolustuskurssien erityinen rooli turvallisuuspoliittisen keskustelun virittämässä tuli omalla tavallaan esiin Louekosken puheessa:

”Maanpuolustuskursseilla on sen sijaan perinteellisesti ollut tilaisuus tuulettaa puolustuskysymyksiä vapaasti. Kurseilla edustettuina olevat eri alojen asiantuntemus ja erilaiset yhteiskunnalliset näkemykset ovat värittäneet keskustelut antoisiksi. [...] On tärkeitä, etteivät puolustusvoimat jäähmety muulle yhteiskunnalle vieraaksi vanhoillisuuden linnakkeeksi. Toisaalta uudistukset eivät saa heikentää laitoksen tehokkuutta. Ikuinen kysymys jäykän ja joustavan organisaation oikeasta painotamisesta on puolustusvoimien toiminnassa aina ajankohtainen. [...] Kritiikki on kehityksen avain. Maanpuolustuksen osalta emme vielä ole löytäneet lopullista totuutta. Toivotan teille kaikille virikkeellistä ja antoisaa kurssiaikaa.”

Tasavallan presidentti Urho Kekkonen kunnioitti 60. maanpuolustuskurssia tutustumiskäynnillä 12.4.1976. Kurssien silloinen johtaja, sittemmin Puolustusvoimain komentajaksi edennyt kommodori Jan Klenberg totesi puheessaan, että vuosina 1961-

54 Kohva ja Hautamäki (1992: 45).

1976 jo ”yli 2000 johtavassa asemassa olevaa henkilöä on osallistunut kursseihin. Naisia on ollut noin 100 ja kansanedustajia nykyisestä eduskunnasta alun toistasataa.”

Kaiken kaikkiaan Maanpuolustuskursseilla on ollut elimellinen yhteys Suomen ulko- ja puolustuspolitiikan pitkään linjaan. Kun jo 1960-luvulla yhteiskunnassa esiintyi epäuskoa puolustusvoimien kyvystä suorittaa tehtäviään, keskustelua väritti vielä 1980-luvulla vastakkainasettelu maanpuolustukseen kielteisesti suhtautuvien piirien ja puolustushallinnon toimijoiden välillä⁵⁵. Rauhanliikkeet ja osa vasemmistosta kritisoivat maanpuolustusta ja Maanpuolustuskursseja militarismista. Argumenttina oli muun muassa se, että ydinsodan uhka oli ilmeinen ja että ydinsodassa alueellinen maanpuolustus ja asevelvollisuuteen perustuva armeija olisivat joka tapauksessa tarpeettomia. Puolustushallinnon toimijat puolestaan korostivat sitä, että tavanomaisten sotilaallisten konfliktien uhka ei ole väistynyt ydinsodan tieltä ja että alueellinen maanpuolustus, yleinen asevelvollisuus ja laaja reservi olisivat edelleen uskottavan maanpuolustuksen kulmakiviä. Puolustusvoimat kävi tätä keskustelua tilanteessa, jossa sen toimintaan osoitettu rahoitus oli jo pitkään ollut niukkaa.

Kuljettaessa kohti 1990-lukua orastava globaali talous ja lopulta Neuvostoliiton ja Varsovan liiton hajoaminen muuttivat maailman kaksinapaista turvallisuuden asetelmaa. Suomen kansallinen turvallisuus tuli uudelleen pohdinnan alaiseksi. Vaikka Suomen liittymistä Euroopan Unionin jäseneksi vuonna 1995 aluksi perusteltiin taloudellisin argumentein, myös kansallinen turvallisuus oli keskeinen osa suomalaisten EU-jäsenyyden puolestapuhujien retoriikkaa⁵⁶. Suomessa turvallisuustoimijoiden muutoshalu käynnistyi eurooppalaisten hankkeiden kautta muun muassa puolustusvoimien helikopterihankintoina. Suomesta tuli osa EU:n itärajaa, jossa konkreetisoituivat monet uudet uhat kuten järjestäytynyt rikollisuus, laitton maahanmuutto sekä ihmis- ja asekauppa. Kylmän sodan aikainen suljettu turvallisuusajattelu muuttui Suomessa ”avoimeksi turvallisuudeksi”, jossa korostetaan ulkoisten ja sisäisten uhkien vastavuoroisuutta. Perinteisten turvallisuustoimijoiden yhteistoimintaa on pyritty tehostamaan. Median avulla kansalaiset ja poliittinen johto valvovat yhä tarkemmin eri toimijoiden oikeutusta ja niille suunnattavia voimavaroja.⁵⁷

Konsensus näyttää kuitenkin säilyneen tärkeänä osana strategista turvallisuuskeskustelua Suomessa. Tämä tuli esille myös Ekholmin (2006) vaikuttavuuskyselyssä. Kun vastaajille asetettiin väitemuotoinen kysymys ”Kurssit ovat keskeinen osa suomalaista konsensusta”, 78 prosenttia vastaajista oli väitteen kanssa samaa mieltä. Alle 10 prosenttia vastaajista kiisti väitteen. Ekholmin mukaan ”on jopa yllättävää,

55 Ks. esim. Suomi ja Suominen (2008).

56 Ks. esim. Antola ja Seppälä (2005).

57 Ks. esim. Huhtinen ym. (2008).

että konsensuspiirteiden allekirjoittaa suurempi osa kylmän sodan jälkeen kurssin käyneistä kuin aikaisempien, konsensuksen kulta-ajan kurssien osallistujista. Ero tosin ei ole suuri.” Mielenkiintoinen asia on se, että kyselyssä miesten ja naisten välinen ero näyttää olleen merkittävä, sillä miehet (82%) olivat konsensuksen takana selvästi naisia (60%) enemmän.

Ekholm (2006) totesi vaikuttavuuskyselynsä perusteella, että ”muutosta suomalaisessa yhteiskunnassa kuvaa se, että kylmän sodan päättymisen jälkeisillä kursseilla voidaan puhua identiteettiajatuksen paluusta.” Hän esitti, että ”*vaikka lähtötaso on korkea, puolet vastaajista (50%) ilmoittaa oman kansallistunteensa ja suomalaisen identiteettinsä vahvistuneen kurssin jälkeen vielä entisestään. Vastakkaista mieltä olevien osuus on olennaisesti pienempi (18%).*” Samalla 81 prosenttia kurssin käyneistä oli sitä mieltä, että Suomen turvallisuusasema oli vuonna 2005 ”parempi kuin kertaakaan itsenäisyytemme aikana.”

Kaikesta huolimatta myös dissensusta – yhteisymmärryksen haastamista – oli maanpuolustuskurssilaisten keskuudessa havaittavissa. Ekholmin (2006) mukaan ”*neljä viidestä (80%) kurssin käyneistä vaikuttajista on sitä mieltä, että viime vuosina ulkopolitiikkaamme on hoidettu hyvin. Runsas kuudennes on sitä mieltä, että hoito on ollut erittäin hyvää.*” Ekholm kuitenkin totesi, että 26 prosenttia talouselämän ja 27 prosenttia puolustushallinnon edustajista arvosteli vastauksissaan ulkopolitiikan hoitoa.

Julkisuus. Lopuksi on tärkeä tuoda esille se, että Maanpuolustuskurssit näyttävät alusti asti tasapainoilleen luottamuksellisuuden ja avoimuuden välillä. Jo 1960-luvulla pohdittiin sitä, että kurssien ”salaseuraisuutta” voi(sivat) epäillä erityisesti tiedotusvälineet ja poliittinen vasemmisto. Tämä liittyi myös laajempaan keskusteluun Suomen turvallisuudesta. Vuonna 1963 selostuksessa ”totaalisen maanpuolustuksen” kurssien opetustilaisuuksista todettiin muun muassa, että ”Puolustustaloudellisen Suunnittelukunnan toimintaa olisi nykyistä enemmän käsiteltävä julkisuudessa, jotta sen tarkoituksesta ja toiminnasta ei syntyisi väärää kuvaa jostakin salaperäisestä elimestä julkisuutta kaihtavine *toimintoineen.*”⁵⁸ Maanpuolustuskurssien johtaja eversti O.J. Lehti puolestaan totesi 26. kurssin alkupuhuttelussa 13.11.1967:

”Mitään ylisalaista ei ole, mitään ei myöskään salata kurssilaisilta ohjelman puitteissa. Toivotaan, ettei luottamuksellisia asioita käsitellä luokan ulkopuolella, koska joukossa on paljon sellaisia asioita, joiden irrallinen esille tuominen saattaisi luoda väärinkäsityksiä tai tuottaa vahinkoa valtakunnalle ja maanpuolustukselle. Irralliset lauseet saattavat johtaa kurssin käymättömän kuulijan harhateille. ... Toivotaan, että kurssilaiset välttävät sisäpoliittisten asioiden kärjistämistä. Sovitaan, että kärjekäät vastaesitykset ja havaitut epäkohdat tuodaan esille huumoriantaen. Pieni kilpailu on myös omiaan piristämään syksyisiä päiviä.”

Turvallisuuspolitiikan eri ulottuvuuksien ja osa-alueiden ”irrationaalisen esille tuomisen” riskit kertovat osaltaan keskustelun monimutkaisuudesta. Eräät toimijat näyttävät myös pelänneen, että ”äärivasemmiston” edustajat vuotaisivat kurseilla käytyjen keskustelujen sisältöjä maan rajojen ulkopuolelle. Eversti Lehti toi kuitenkin myös avoimuuskysymyksen toisen puolen esille ensimmäisen jatkokurssin päätöspuheessaan 18.5.1967:

”Pääasia on, että johtavat suomalaiset miehet täysin vapaaehtoisesti ja elämän ylikiireistä aikaansa uhraten kokoontuvat yhteiseen ’kansalaisten korkeakouluun’ keskustelemaan ja miettimään kysymyksiä valtakunnan turvallisuudesta, sillä ainoastaan tälle pohjalle voidaan rakentaa kestävä ja pysyvää. [...] On itsestään selvää, etteivät tietämättömät voi olla kiinnostuneita turvallisuuskysymyksistä eivätkä myös työtä vailla olevat maanpuolustuksesta. Monet syytökset nuorissa ihanteettomuudesta maan turvallisuuskysymyksissä voidaan myös heittää vanhemman polven niskoille.”

Tiedotusvälineiden⁵⁹ suhtautuminen maanpuolustukseen oli Maanpuolustuskurssilla jatkuvasti esillä. Suhteet suomalaisiin tiedotusvälineisiin korostuivat, vaikka myös ”ulkomaisten tietotoimistojen” keskeistä roolia erityisesti Suomea uhkaavissa kriisitilanteissa pohdittiin. Asiantuntija-alustuksia käytettiin: lehdistön asemasta turvallisuuspoliittisessa keskustelussa alusti esimerkiksi 31. kurssilla Helsingin Sanomien päätoimittaja Heikki Tikkanen. Kokonaisvaltaisen maanpuolustuksen ajatuksen läpivieminen julkisuudessa oli kurssien yhteydessä erityinen haaste:

”Lehdistö saa liian vähän käytettäväkseen kansanomaisia esityksiä meidän maanpuolustuksetamme. Kansassa elää varsin voimallisena käsitys, että maanpuolustus on puhtaasti sotilaallinen kysymys. Esiintyy myös varsin yleisesti käsityksiä, että ydintaisteluvälineiden aikakaudella maanpuolustumahdollisuudet ovat olemattomat. Olisi pyrittävä entistä enemmän korostamaan maanpuolustuksemme itsepuolustuksellista motiivia.”⁶⁰

Ajatus valistuksesta ja sen voimasta näyttää eläneen voimakkaana Maanpuolustuskurssien yhteydessä. Päivälehdistä Uusi Suomi toteutti erityisen maanpuolustusmyönteistä linjaa, kuten seuraavista, Maanpuolustuskurssien avajaisia käsittelevistä otsikoista voi päätellä: ”Maanpuolustuksen päämääränä on kansakunnan olemassaolon ja vapauden *turvaaminen*” (7.11.1961), ”Puolueettomuspolitiikka asettaa suuret vaatimukset puolustusvoimille” (13.11.1962), ”Maanpuolustuksesta huolehtiminen on kansan vastuuntunnon ilmaus” (12.2.1963), ”Maanpuolustukseen tarvitaan kaikkien suomalaisten työtä” (8.10.1963) ja ”Maanpuolustus on rauhan ja rakentamisen *varmistamista*” (11.2.1964).

Suomen turvallisuutta koskevan strategisen keskustelun julkisuus on ikuisuus-kysymys. Tutkivat journalistit ovat arvostelleet keskustelun salamyhkäisyyttä sekä sitä, että erilaiset siihen liittyvät aineistot on julistettu salaisiksi. Myös keskustelussa

59 Suomalaisen talousjournalismin historiasta kylmän sodan aikana ks. esim. Mikkonen (1997) ja Ainamo ym. (2006).

60 Sotakorkeakoulu 1047/5a.

käytetty kieli on saanut osansa. Toimittaja Olli Ainola kirjoitti: *”turvallisuuspolitiikassa on paras puhua peitellysti ja verhoten kuin suoraan ja täsmällisesti. Turvallisuukslangia on sen vuoksi pilkallisesti verrattu munkkilatinaan tai liturgiaan. Salamyhkäinen puhetapa on klassinen vallankäytön väline, mutta myös karua perintöä sodanjälkeiseltä ajalta.”*⁶¹

”Salaseuraisuuden” rinnalla Maanpuolustuskurssit ovat kantaneet myös elitismien leimaa. Koska kurseille on alusta lähtien kutsuttu vain valikoitu joukko suomalaisen yhteiskunnan vaikuttajia, elitismi on ollut sisäänrakennettuna kurssitoimintaan. Vuosien saatossa kurssikutsusta on monissa piireissä jopa tullut haluttu kunnianosoitus. Kieltäytymisiä on kaiken kaikkiaan vuosien varrella ollut suhteellisen vähän. ”Salaseuraisuuteen” liittyen Peter Ekholm (2006) esitti vaikuttavuuskyselyssään väitteen ”Kurssin käyneet muodostavat ikään kuin sanattoman salaliiton, jossa kukin kurssi on oma ’loosinsa’”. On mielenkiintoista havaita, että Ekholmin mukaan väite jakoi vastaajat kolmeen ryhmään: ”suurin ryhmä (42%) torjuu ajatuksen salaliittolaisuudesta. Enemmistöä he eivät kuitenkaan muodosta. Toiseksi *suurin vastaajaryhmä (32%) allekirjoittaa väitteen ja kolmas ryhmä, kohtuullisen suuri sekin (27%) ei osaa sanoa.*”

Lopuksi

Olemme tässä kirjoituksessa tarkastelleet valtakunnallisia Maanpuolustuskursseja suomalaisen yhteiskunnan eri alojen vaikuttajien yhteisenä foorumina, jossa tarjoutuu mahdollisuuksia strategiselle keskustelulle erilaisten institutionaalisten raja-aitojen yli. Olemme tutkimushankkeessamme ottaneet strategiaan diskursiivisen näkökulman. Oletuksemme mukaan Maanpuolustuskursseilla eri instituutioiden toimijat kuten poliitikot, yritysjohtajat ja upseerit tuottavat yhdessä strategiadiskurssia – ja tämä diskurssi tuottaa samalla omalta osaltaan todellisuutta kansallista turvallisuutta koskien.

Näyttää siltä, että Maanpuolustuskurssit ovat vakiinnuttaneet asemansa osana suomalaisen yhteiskunnan kokonaisvaltaista ja strategista keskustelua kansallisesta turvallisuudesta. Alustavan arkistoaineistojen analyysimme pohjalta voidaan todeta, että kurseja – ja niiden menestystä – on luonnehtinut strategisen keskustelun näkökulmasta katsoen ainakin seuraavat keskeiset tekijät.

Kokonaisvaltaisuus. Maanpuolustuskurssien periaatteena on alusta asti ollut ”totalisuus” eli maanpuolustuksen ymmärtäminen kokonaisuutena, joka voi toimia aino-

61 Yleisradion MOT-arkistosta löytyy toimittaja Olli Ainolan teksti ”Solmiosotilaiden salaiset keskustelut”, joka on alun perin julkaistu ruotsiksi Hufvudstadsbladetissa 7.4.2002. [<http://lotta.yle.fi/motweb.nsf/sivut/ohjelma?opendocument&pageid=Content8E7EB;28.11.2008>]

astaan eri instituutioiden ja toimijoiden koordinoitua yhteistyötä avulla. Se, kuinka paljon tätä periaatetta eri toimijat ovat vuosien varrella haastaneet ja kyseenalaistaneet, jää tutkittavaksi hankkeemme seuraavissa vaiheissa.

Maanpuolustushenki. Henkiseen maanpuolustukseen on kursseilla kiinnitetty alusta lähtien erityistä huomiota. Modernin suomalaisen maanpuolustuksen määrittäminen nojaa laajaan yhteisymmärryksen sen tarpeesta ja erityisistä muodoista kuten yleisestä asevelvollisuudesta. Maanpuolustushenki on kuitenkin vaikeaselkoinen käsite, jonka eri ulottuvuuksien ymmärtämiseen keskitymme tutkimustyön seuraavissa vaiheissa.

Laaja yhteiskunnallinen pohja. Poliittisen vasemmiston ja tiedotusvälineiden edustajien ottaminen mukaan kurssitoimintaan ja strategiseen turvallisuuskeskusteluun jo 1960-luvulla näyttää olleen toiminnan vaikuttavuuden kannalta ensiarvoisen tärkeää. Kokonaisvaltaisen keskustelun ulkopuolelle ei voi jatkuvasti ja järjestelmällisesti jättää tiettyjen kansalaispiirien edustajia. Ristiriidat ja jännitteet turvallisuuskeskustelun määrittämisessä ja muotoutumisessa kuitenkin tulevat olemaan tutkimuksemme seuraavissa vaiheissa keskeinen aihe, samoin strategisten keskustelujen siirtymät eri foorumeiden välillä.

Taloudellinen maanpuolustus. Elinkeinoelämän edustajien aktiivinen osallistuminen Maanpuolustuskursseille on alusta asti tuonut luontevasti esille turvallisuuden ja kokonaismaanpuolustuksen taloudellista ulottuvuutta. Talouden merkitys näyttää 1980-luvulta lähtien kasvaneen turvallisuuskysymyksissä entisestään. Julkisen hallinnon ja yksityisten yritysten toimijoiden välinen yhteistyö on nykyisin keskeinen osa Suomen huoltovarmuutta ja kansallista turvallisuutta. Tulemme tutkimustyömme seuraavissa vaiheissa keskittymään tämän yhteistyön eri osa-alueiden parempaan ymmärtämiseen koskien muun muassa erilaisten strategiakäsitysten siirtymistä yksityiseltä julkiselle sektorille.

Konsensus. Maanpuolustuskursseja on tarkasteltava osana laajempaa Suomen yhteiskunnallista kehystä ja sen muuttumista. Vuoteen 1991 asti keskeinen osa tuota kehystä oli Suomen suhde Neuvostoliittoon sekä yhteisymmärrys Suomen turvallisuuspolitiikasta, jonka keskeiset osa-alueet olivat ulkopolitiikka ja maanpuolustus. Neuvostoliiton hajottua turvallisuuskeskustelun kehys muuttui. Konsensus-käsitteellä näyttää kuitenkin edelleen olevan Suomessa elinvoimaa. Tutkimustyömme seuraavissa vaiheissa tulee tarkastelun kohteeksi kuitenkin myös dissensus eli jännit-

teet ja ristiriidat sekä eri aikoina esitetyt vaihtoehtoiset strategiset ajatukset Suomen turvallisuudesta.

Julkisuus. Tasapainottelu luottamuksellisuuden ja avoimuuden välillä näyttää alusta asti määrittäneen maanpuolustuskurssitoimintaa. Strategisen turvallisuuskeskustelun viestinnällinen ulottuvuus sekä eri tiedotusvälineiden roolit keskustelun myötäilemisessä ja haastamisessa eri aikoina tulevat olemaan tutkimustyömme seuraavissa vaiheissa keskeinen tarkastelun kohde.

Lähteet

- Ainamo, Antti ja Tienari, Janne (2002) The Rise and Fall of a Local Version of Management Consulting in Finland. In *Management Consulting: Emergence and Dynamics of a Knowledge Industry*, Eds. Matthias Kipping and Lars Engwall, 70-87. Oxford: Oxford University Press.
- Ainamo, Antti, Tienari, Janne ja Vaara, Eero (2006) Between West and East: A Social History of Business Journalism in Cold War Finland. *Human Relations*, 59: 611-636.
- Antola, Esko ja Seppälä, Kaapo (2005) Uusi lähestymistapa huoltovarmuuteen. Helsinki: Puolustustaloudellinen suunnittelukunta ja Huoltovarmuuskeskus.
- Burgelman, Robert A. (1994) Fading Memories: A Process Theory of Strategic Business Exit in Dynamic Environments. *Administrative Science Quarterly*, 39: 24-56.
- Chandler, Alfred D. Jr. (1962) *Strategy and Structure*. Chapters in the History of the American Industrial Enterprise. Cambridge, MA: MIT Press.
- Ekholm, Peter (2006) Ymmärrystä yli rajojen: Valtakunnallisten maanpuolustuskurssien vaikuttavuus. *Maanpuolustuskorkeakoulu, Strategian laitos Julkaisusarja 2, No 32*.
- Hambrick, Donald C. ja Chen, Ming-Yer (2008) New Academic Fields as Admittance-Seeking Social Movements: The Case of Strategic Management. *Academy of Management Review*, 33: 32-54.
- Huhtinen, Aki-Mauri, Tainio, Risto ja Tienari, Janne (2008) Ulkomaisen omistuksen ja kansallisen turvallisuuden välinen muuttuva suhde: esimerkkinä Suomi. *Kosmopolis 3/2008*
- Jakobson, Max (1980) *Veteen piirretty viiva. Havaintoja ja muistiinpanoja vuosilta 1953-1965*. Keuruu: Otava.
- Jakobson, Max (2000) *Väkivallan vuosisata*. Helsinki: Otava.
- Kananen, Ilkka (2007) Taloudellisen puolustusvalmiuden kehittäminen – puolustustaloudellisen suunnittelukunnan uudelleenorganisointia. *Viestimies 3/2007*, 21-24.
- Katzenstein, Peter J. (1985) *Small States in World Markets: Industrial Policy in Europe*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Knights, David ja Morgan, Glenn (1991) Corporate Strategy, Organizations, and Subjectivity: A Critique. *Organization Studies*, 12: 251-273.
- Kohva, Matti ja Hautamäki, Jussi (1992) Berliinin kriisistä Maastrichtin sopimukseen. Muistiinmerkittyä Maanpuolustuskurssien- ja yhdistyksen 30-vuotistaipaleelta 1961-1991. Jyväskylä: Gummerus.
- Laaksonen, Marko [ilmestyy] Merkillinen strategia. Puolustushallinnon strategian semioottinen tarkastelu. Väitöskirjakäsikirjoitus, Maanpuolustuskorkeakoulu, Johtamisen laitos.
- Laine, Markus and Peltonen, Lasse (2000) Sodasta politiikkaan – Tampereen aseveliakseli ja paikallisen hallintatavan sukupolviulottuvuus. *Sosiologia 4/2000*, 306-320.
- Mantere, Saku, Tienari, Janne, Vaara, Eero ja Välikangas, Liisa (2008) Strategia ajatteluna ja puheena: kehys strategiselle uudistumiselle. Teoksessa *Organisaatiot muutoksessa, toim. Pekka Kuusela ja Matti Kuittinen*. Kuopio: UNIpress: 171-191.
- Markkanen, L. (2006) Ulkoistamiskehitys voi heikentää huoltovarmuutta. *Ruotuväki 1/2006*, 3.
- Mikkonen, Antti (1998) *Rahavallan rakkikoirat: Tositarinoita talousjournalismista*. Porvoo: WSOY.
- Mintzberg, Henry (1994). *The Rise and Fall of Strategic Planning. Reconceiving Roles for Planning, Plans, Planners*. New York: Free Press.
- Mintzberg, Henry ja Quinn, James Brian (1995) *The Strategy Process. Concepts, Contexts, Cases*. 3rd Edition. Eaglewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

- Oakes, L., Townley, B. ja Cooper, D. (1998) Business Planning as Pedagogy: Language and Control in a Changing Institutional Field. *Administrative Science Quarterly*, 43: 257-292.
- Patomäki, Heikki (2007) Uusliberalismi Suomessa. Lyhyt historia ja tulevaisuuden vaihtoehdot. Helsinki: WSOY.
- Porter, Michael E. (1980) *Competitive Strategy. Techniques for Analyzing Industries and Competitors*. New York: Free Press.
- PTS (2005) Tiedonkäsittelypalveluiden keskittymisen vaikutus huoltovarmuuteen. Puolustustaloudellisen suunnittelukunnan tietoyhteiskuntasektorin tietotekniikkapoolin julkaisu 1/2005.
- Seidl, David (2007) General Strategy Concepts and the Ecology of Strategy Discourses: A Systemic-Discursive Perspective. *Organization Studies*, 28: 197-218
- Shrivastava, Paul (1986) Is Strategic Management Ideological? *Journal of Management*, 12: 363-377.
- Suomi, Juhani ja Suominen, Pertti (2008) Jaakko Valtanen – tammienlehväkenraali. Helsinki: Otava.
- Tainio, Risto, Pohjola, Matti and Lilja, Kari (1999) Economic Performance of Finland After the Second World War: From Success to Failure. Teoksessa *National Capitalisms, Global Competition and Economic Performance*, toim. Sigrid Quack, Glenn Morgan and Richard Whitley. Berliini: De Gruyter.
- Virtanen, Matti (2001) Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka. Helsinki: SKS.
- Whittington, Richard (2006) Completing the Practice Turn in Strategy Research. *Organization Studies*, 27: 613-634.
- Whittington, Richard, Jarzabkowski, Paula, Mayer, Michael, Mounoud, Eleanor, Nahapiet, Janine, ja Rouleau, Linda (2003) Taking Strategy Seriously. Responsibility and Reform for an Important Social Practice. *Journal of Management Inquiry*, 12: 396-409.

Arkistolähteet

- Maanpuolustusopetuksen neuvottelukunta 21.12.1964
- Pöytäkirja Maanpuolustusopetuksen neuvottelukunnan kokouksesta Sotakorkeakoulussa 21.12.1964. Pääesikunta 655/Koultsto/5a4
- Asia: totaalisen maanpuolustuksen opetustilaisuus, Helsinki 17.2.1961.
- Sotakorkeakoulu 538/5p
- Selostus totaalisen maanpuolustuksen ensimmäisestä kurssista 17.4.-6.5.1961, Helsinki 31.5.1961. Sotakorkeakoulu 1015/5
- Selostus totaalisen maanpuolustuksen opetustilaisuudesta 2/61 Sotakorkeakoulussa 6.11.-25.11.1961, Helsinki 16.12.1961.
- Sotakorkeakoulu 361/5a
- Selostus totaalisen maanpuolustuksen opetustilaisuuksista 1/62 ja 2/62, Helsinki 29.5.1962.
- Sotakorkeakoulu 1047/5a
- Selostus totaalisen maanpuolustuksen opetustilaisuuksista 3/62 ja 4/62, Helsinki 28.12.1962.
- Sotakorkeakoulu 459/5a
- Selostus totaalisen maanpuolustuksen opetustilaisuuksista 1/63 ja 2/63, Helsinki 20.5.1963.
- Sotakorkeakoulu 1107/5a
- Selostus totaalisen maanpuolustuksen opetustilaisuuksista 3/63 ja 4/63, Helsinki 20.12.1963.
- Sotakorkeakoulu 1116/5a
- Selostus totaalisen maanpuolustuksen opetustilaisuuksista 3/64 ja 4/64, Helsinki 15.12.1964.
- Sotakorkeakoulu 461/5a
- Selostus maanpuolustuskursseista 1/65 ja 2/65, Helsinki 18.5.1965.
- Sotakorkeakoulu 1085/5a
- Selostus maanpuolustuskursseista 3/65 ja 4/65, Helsinki 28.12.1965.
- Sotakorkeakoulu 541/5a
- Selostus maanpuolustuskursseista 1/66 ja 2/66, Helsinki 23.5.1966.
- Sotakorkeakoulu 1232/5a
- Kertomus 21. ja 22. maanpuolustuskursseista (3/66 ja 4/66), 20.12.1966.
- Sotakorkeakoulu, 27. Maanpuolustuskurssi (1/68)
- Sotakorkeakoulu / Eversti V. Tervasmäki, 27. Maanpuolustuskurssi (1/68), Soveltavan harjoituksen järjestelykysymyksiä (havaintovälineinä viikko-ohjelma ja työryhmäjakoluettelo), Helsinki 23.1.1968.